

УДК 338.2:377:378
JEL Classification A22
DOI 10.33111/EE.2023.50. PazdriiV

V. Pazdrii
*PhD in Economics, Associate
Professor of Business Economics
and Entrepreneurship Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

В. Я. Паздрій
*к.е.н., доцент кафедри бізнес-
економіки та підприємництва,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5713-282X>

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ СКАНДИНАВСЬКОГО ДОСВІДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ В ЗСО Й ЗПТО ДО УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено передовому досвіду прикладної підприємницької освіти в ЗСО й ЗПТО Скандинавських країн (Швеції, Норвегії, Данії), основним тенденціям підготовки майбутніх підприємців. Увага приділяється концепції навчання підприємству як творчій інноваційній діяльності, застосуванні проєктних технологій, співпраці освітян, громадськості, бізнесу у підготовці молодого підприємницької еліти. Виділено й детально описано основні кроки адаптації скандинавського досвіду до реалій української освіти.

Зміст сучасної підприємницької освіти у ЗСО й ЗПТО України переглядається в бік посилення профорієнтації, спрямування підготовки молоді на вирішення конкретних проблем післявоєнної економіки. Важливим також є максимальне наближення курсів підприємництва до європейських стандартів. Скандинавські країни реалізували це завдання ще на початку 2000-х років, тому їхні здобутки актуальні і для українських освітян.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: підприємницька освіта, підприємництво, підприємницькі компетенції, молодіжний бізнес, інновації в підприємницькій освіті.

WAYS OF ADAPTING THE SCANDINAVIAN EXPERIENCE OF ENTREPRENEURIAL EDUCATION IN SECONDARY AND VOCATIONAL EDUCATIONAL ORGANIZATION OF UKRAINE

ANNOTATION. The article is devoted to the best experience of applied entrepreneurial education in vocational training and vocational training in the Scandinavian countries (Sweden, Norway and Denmark), the main trends in the training of future entrepreneurs. Attention is paid to the concept of teaching entrepreneurship as a creative and innovative activity, the application of design technologies, cooperation between

educators, society and business in the preparation of the young entrepreneurial elite. The main steps of adapting the Scandinavian experience to the realities of Ukrainian education are highlighted and described in detail.

The content of modern entrepreneurship education in vocational education and vocational training of Ukraine is revised in the direction of strengthening career orientation, directing the training of young people to solving specific problems of the post-war economy. It is also important to bring entrepreneurship courses as close as possible to European standards. Scandinavian countries implemented this task in the early 2000s, so their achievements are also relevant for Ukrainian educators.

It is important to form and support the motivation of business in educating professional personnel for future employers from the school bench (which is widely practiced, for example, by the Danish Entrepreneurship Foundation). Also it is necessary to develop basic and optional courses in economics and entrepreneurship for vocational training and vocational training, which will be based on the development of innovative and creative thinking of young people, self-realization and cooperation skills, etc.

The educational practice of Sweden, Norway and Denmark made it possible to understand: entrepreneurial skills are necessary for every person who wants to realize himself in the labor market. And the goal of educating a personally mature and ready for the challenges of the future specialist at school, gymnasium, lyceum, vocational training center thanks to entrepreneurship is quite realistic. It is only important to achieve meaningfulness and systematicity in the implementation of practical entrepreneurship in the educational practice of modern vocational education and training programs of Ukraine.

KEY WORDS: entrepreneurial education, entrepreneurship, entrepreneurial competencies, youth business, innovations in entrepreneurial education.

Вступ. Зміст і методологія підприємницької освіти в ЗСО й ЗПТО потребують перегляду й удосконалення через виклики доби й потребу в євроінтеграції української освітньої сфери в цілому. Усе більшої цінності набуває профорієнтація і прикладна підготовка майбутніх підприємців, спрямована на задоволення конкретних потреб вітчизняної післявоєнної економіки.

Викладання економічних і підприємницьких дисциплін сьогодні має бути націлене на становлення бізнес-еліти, що зі шкільної лави орієнтується в особливостях ринку праці, готова позиціонувати себе на ньому і просувати власний бренд (як підприємця чи найманого працівника). Для реалізації цієї мети важливий аналіз досвіду провідних європейських країн, зокрема скандинавських, в яких результати упровадження підприємницької освіти в ЗСО й ЗПТО досить високі.

Постановка завдання. Завданням статті є аналіз основних тенденцій упровадження, вдосконалення й підтримки підприємницької освіти в ЗСО й ЗПТО Швеції, Норвегії й Данії, а також пошук ефективних шляхів для творчої адаптації їхнього досвіду до українських освітніх реалій.

Результати. Як вважає експерт Шведського національного агентства з питань освіти Є.-Л. Ліндстер-Норберг, сучасна шведська середня школа націлена на виховання майбутніх підприємців, і основна увага приділяється власному розвитку та фінансовим цілям людини [1]. Чіткою ознакою того, що підприємництво стало девізом у сучасних шведських школах, є зміна погляду на загальне завдання старшої середньої школи. Сьогодні підприємницькі навички разом із фактичними знаннями/вміннями, навичками навчання та громадянськими навичками складають чотири навички, які школа повинна розвивати у старшокласників.

На обговорення та впровадження підприємництва в школі вплинули міжнародні течії, зусилля щодо безперервної освіти та економічна риторика, яка підкреслює зв'язок між підприємницькими здібностями та підприємливістю, з одного боку, та міжнародною конкурентоспроможністю та економічним розвитком Швеції — з другого. Особливо важливу роль у поширенні підприємництва в школах відіграла Європейська Комісія. Коли в 2006 р. ЄК прийняла рішення щодо ряду пріоритетних ключових компетенцій для навчання впродовж життя, підприємливість і підприємницькі здібності стали одними з цих ключових компетенцій, зазначає Ліндстер-Норберг [1].

Підприємництво в школі тепер пропонується учням усіх старших середніх програм або як обов'язковий курс, або як факультативний курс. Друга перспектива включає розвиток специфічних компетенцій, пов'язаних із підприємництвом, так званих підприємницьких здібностей: інноваційне мислення, ініціатива, допитливість, нове мислення, гнучкість, здатність до працевлаштування, навички вирішення проблем, креативність, відповідальність, допитливість, незалежність, навички співпраці та самостійності, впевненість.

Хоча перша згадана перспектива існувала в різних формах у старших класах середньої освіти протягом кількох десятиліть (наприклад, через такі проекти, як Ung Företagsamhet, які почалися понад 30 років тому), освітні цілі, зосереджені на підприємницьких здібностях, не були пріоритетними для школи до 2011 р. Наслідком цього є те, що вся старша середня освіта повинна розвивати підприємницькі здібності, і що висувуються вимоги щодо розширення та поглиблення знань учителів, щоб вони могли розвивати підприємницькі навички учнів.

Дослідження показує, що, коли вчителі однієї з досліджуваних шкіл працюють над розвитком підприємливості та підприємницьких здібностей учнів, навчання організовується з використанням концепції молодого підприємництва. Навчання ґрунтується на досвіді та інтересах молоді, а в центрі — їхній власний порив і свобода вибору, те, що розвиває їх незалежність, співпрацю, відповідальність та ініціативу, — каже Ліндстер-Норберг. Спосіб роботи, який домінує в навчанні, сягає корінням в ідеї Джона Дьюї про прогресивну педагогіку, показує дослідження. Але тут також є істотні відмінності від основних ідей Дьюї.

Центральним у педагогіці Дьюї є те, що навчання має базуватися на досвіді учнів і що вони повинні розглядатися як активні та здібні учасники спільного соціального життя. Важливим пунктом освітньої філософії Дьюї є те, що школу потрібно розглядати як демократичний проєкт, де люди навчаються і навчаються, щоб стати демократичними громадянами, а не просто частиною економічної системи. Отже, Дьюї критично розглядав школу як підготовку до майбутнього професійного життя.

Демократичні ідеї та громадянська освіта, які містяться в освітній філософії Дьюї, були пом'якшені, змінені та перероблені. Громадянська освіта сьогодні — це занадто багато можливостей для власного вибору та власного успіху (те, що пов'язано з підприємницькими здібностями), а не солідарність і побудова демократичного суспільства разом з іншими (те, що пов'язано з демократичними здібностями), вважає Ліндстер-Норберг.

Як зазначає А. Олафсон у праці «Навчання підприємству у школі та суспільстві — формування нової педагогічної ідентичності?», навчання підприємству у Швеції націлене на те, щоб школярі та інші молоді люди здобували підприємницькі вміння й навички [2]. Ці компетенції підтримують інновації, креативність і готовність до ризику, щоб змінити бізнес і, що не менш важливо, створити нові / власні компанії.

А. Олафсон вказує, що спочатку, в молодшому шкільному віці основними рекомендаціями є, як правило, методи роботи, які повинні навчати дітей позитивно сприймати підприємство. У міру дорослішання молоді пропонується конкретніший зміст і розвиток навичок із навчання для відкриття бізнесу, наприклад. Спеціальні навички підприємства рекомендуються залежно від напрямку навчання в університеті. Навчання підприємству в школі, отже, проводиться з орієнтуванням на майбутню зайнятість.

Дослідження освіти підприємства проходять у Швеції в межах різних дисциплін, зокрема: «Економіки підприємства» [3],

«Науки про працю» «Педагогіки та педагогічної роботи», «Підприємництва як зміни місцевої школи та громади» [4]. Муніципалітети активно працюють над інтеграцією підприємництва в середню школу.

Навчання підприємству в Норвегії суттєво зміцнює співпрацю між школою та корпоративним сегментом. Майже всі середні школи Норвегії та старші середні школи пропонують підприємство як предмет або в межах більших міждисциплінарних проєктів [5].

Прикладом інноваційного навчання підприємству в норвезькому загальноосвітньому закладі може послужити авторська програма школи Sandnessjøen, яку створили вчителі цієї школи Маріт Лангеланд і Маріанна Ліллегорд. На початку 2011 р. один із старших класів розпочав навчальну програму, яка базувалася на дизайнних продуктах і підприємстві. Її основним завданням було те, щоб учні в майбутньому могли заснувати власний бізнес, тим самим уникнувши необхідності виїжджати за межі округу [6].

Фахівці Університетського коледжу «Крістіанія» (колишньої Скандинавської школи бізнесу) розробили безкоштовні цифрові курси для учнів середніх шкіл по всій країні. Щороку близько 12 тис. учнів старших класів середньої школи відкривають і ведуть власний молодіжний бізнес під егідою некомерційної організації Ungt Entreprenørskap (UE) [7]. Вони розробляють продукт або послугу, керують їхнім виробництвом, маркетингом і продажами. Водночас із цим вони дізнаються про всі аспекти ведення бізнесу. Деякі молодіжні компанії згодом стають успішними компаніями, які одночасно кидають виклик ринку і створюють зміни. Інші учасники програми привносять цінний досвід на існуючі робочі місця.

Великою перевагою вказаних курсів є їхня загальнодоступність у межах усієї країни. Інґрід Кароліне Стенснес, предметний менеджер старших класів середньої школи в Young Entrepreneurship Vestland, зазначила, що спеціалісти довго працювали над платформою цифрових ресурсів для старших класів загальноосвітніх шкіл по всій країні, а ситуація з коронавірусом у 2021 р. зробила їхні зусилля ще актуальнішим [7]. Мета полягала в тому, щоб усі молоді вчителі та учні мали однакові актуальні ресурси, незалежно від того, де вони розташовані в Норвегії.

Ungt Entreprenørskap Oslo регулярно відзначає старші середні школи в Осло, які добре працюють з підприємством в освіті. Нещодавно був оголошений конкурс «Школа підприємства року 2022». Організація виділяє 10 тис. норвезьких крон для подальшого розвитку підприємницької діяльності школи-переможця.

Конкурсний відбір здійснюється на підставі поданого опису, який включає:

- відображення цілей і змісту підприємницької освіти у планах школи;
- проведені заходи у 2022 р. і план на 2023 р.;
- досвід та ефективність підприємницької роботи у школі.

Школи-конкурсанти додають ще максимум одноквилинний фільм із описом того, чому підприємництво є важливим для даної школи [8].

Призом за здобування титулу найкращої школи підприємництва у Вікені є 50 тис. норвезьких крон. Премія була заснована радою графства Вікен та «Молодим підприємництвом». Школа у Вікені, яка може показати, що вона найкраще систематично використовує підприємництво як метод навчання, виграє весь призовий фонд. Усі освітні заклади можуть брати участь: як початкові, так і середні школи, старші середні школи та ЗВО [9].

За словами голови ради округу Вікену Сіва Генріетта Якобсена, метою такого заходу є не лише відзначення освітнього закладу, який проводить навчання підприємництву ретельно й систематично, а й прагнення надихнути інші ЗО інвестувати ще більше у підприємництво [9].

Критеріїв для визначення переможця кілька:

- 1) закріплення підприємництва в бізнес-плані школи;
- 2) участь у підприємницькій діяльності протягом кількох рівнів року;
- 3) розвиток навичок працівників школи у сфері підприємництва;
- 4) співпраця із зовнішніми стейкхолдерами: місцевим бізнесом, громадськими організаціями чи групами інших шкіл [9].

Норвезькі муніципалітети активно підтримують підприємницьку освіту у професійно-технічних освітніх закладах. З 1 січня 2010 р. повітові ради взяли на себе відповідальність за функціонування та фінансування професійно-технічних ЗО. У більшості ЗПТО викладається дисципліна «Створення інновацій та підприємництво». Можливе отримання ступеня магістра підприємництва на базі професійно-технічного освітнього закладу. Це дозволяє відкрити власний бізнес або займати посаду менеджера в компанії [10].

Навчання підприємництву в Королівстві Данія охоплює всі ланки освітньої системи. На рівні загальної середньої освіти впроваджуються курси навчання підприємництву, розроблені фахівцями національної Фундації підприємництва (Fonden for Entreprenørskab). Вони можуть бути як у вигляді самостійних навчальних програм, так і в інтеграції з суміжними дисциплінами.

Навчання підприємництву в Королівстві Данія тісно пов'язано з інноваційною діяльністю школярів. Шкільні проекти молодих винахідників перетворюються на вдалі бізнес-стартапи. Так, проект Fonden for Entreprenørskab «Едісон» є загальнонаціональним конкурсом винахідників для учнів 6–7 класів. Під час тривалішого курсу школярі ознайомляться з концепцією та розробкою продукту як у теорії, так і на практиці. Мета проекту полягає в тому, щоб кожна група виготовила продукт, який пізніше представить на ярмарку, отримавши фінансову й організаційну підтримку національної Фундації підприємництва [11].

Учні отримують можливість брати участь в інноваційному навчальному процесі на ранньому етапі навчання, пробудити власний інтерес до підприємництва. Навчання відбувається міждисциплінарно, причому школярі велику кількість часу працюють самостійно і творчо виражають себе.

Діти, які беруть участь в Edison, повинні працювати в межах широкої національної теми, визначеної Фондом підприємництва у співпраці з робочою групою з муніципалітетів-учасників (освітяни та корпоративний сегмент активно співпрацюють у підготовці майбутніх підприємців). Протягом усієї осені учні повинні попрацювати над розробкою продукту, технікою презентації, візуалізацією та ринковим потенціалом у межах підготовки до місцевого фіналу та національного фіналу в листопаді, де вони повинні представити свій кінцевий продукт батькам, вчителям і суддям із Фундації підприємництва [11].

З 7 по 10 класи майбутні підприємці Данії мають змогу долучитися до програми Next Level. Це гнучка програма навчання підприємництву з великими можливостями адаптації до вікових, індивідуальних особливостей школярів, а також специфіки освітнього закладу.

Можливі три варіанти участі в зазначеній програмі:

1. *міждисциплінарний курс*: звичайний навчальний курс, де кілька різних, пов'язаних з інноваціями та підприємництвом предметів розглядаються через програму Next Level, яка може сприяти розумінню предметів;

2. *предмети за вибором*: наступний рівень можна використовувати як поглиблений курс для подальшого вивчення предмета за вибором, наприклад, інновацій та підприємництва;

3. *проектне завдання*: наступний рівень можна використовувати для формування основи загальної теми проектного завдання у 9 класі [12].

До всіх проєктів Фондації підприємництва можуть долучатися учні як державних, так і приватних закладів загальної середньої освіти.

Метою трирічного проєкту «Навчання підприємництву» під егідою Міністерства торгівлі та промисловості, Соціального фонду та Фонду регіонального розвитку ЄС, який був повністю реалізований у 2018 р., став розвиток підприємницьких навичок студентів ЗПТО. До нього долучилися національний Фонд підприємництва разом із низкою освітніх закладів, малих і середніх підприємств Данії. Проєкт сприяв розвитку підприємницьких навичок серед учнів професійно-технічної освіти та професійно-технічних ліцеїв, стимулював інтерес і сміливість учнів розпочати власну справу [13].

Проєкт має на меті посилити загальні підприємницькі навички студентів, але також зосереджується на чотирьох сферах компетенції, які спеціально спрямовані на відкриття бізнесу:

- розробці продукту та концепції;
- роз'ясненні клієнтів і конкурентів;
- ресурсах і мережах;
- працевлаштуванні та побудові майбутньої кар'єри [13].

До червня 2019 р. у межах проєкту було розроблено навчальну платформу в Moodle для обміну курсами, що розробляються. Крім того, проєкт здійснив планове підвищення кваліфікації вчителів шкіл-учасниць. Кваліфікація була проведена Університетським коледжем VIA з акцентом на посилення загальних знань учасників про підприємництво та підготовку їх як викладачів підприємництва, які можуть допомогти зміцнити бажання та можливості молодих людей стати підприємцями [13].

Висновки. Першим кроком до творчої адаптації скандинавського досвіду в українських реаліях, з нашої точки зору, має стати ширше залучення фахівців із корпоративного сегмента до складання й викладання курсів підприємницьких дисциплін у ЗСО й ЗПТО. Важливо формувати й підтримувати мотивацію бізнесу у вихованні професійних кадрів для майбутніх роботодавців зі шкільної лави (що широко практикує, наприклад, данська Фондація підприємництва).

На сьогодні програми факультативів з економіки та підприємництва в українських школах, гімназіях і ліцеях, як правило, складають вчителі економіки чи суміжних дисциплін, які самі не мають практичного досвіду ведення бізнесу. Як наслідок, виникає колізія: теоретична підприємницька освіта в ЗСО й ЗПТО часто розходиться за змістом з реаліями вітчизняної економіки.

Молодь не розвиває протягом проходження основного курсу чи факультативу з економіки й підприємництва ті прикладні компетенції й навички, які можуть знадобитися їй у ході відкриття власної справи чи пошуку роботи як найманий працівник. Якщо у ЗВО, куди вступає вчорашній школяр, спостерігається така ж тенденція теоретизації підприємницької освіти, то наслідки цього можуть бути катастрофічними.

Молода людина приходиться до хибного висновку, що набуті нею знання з економіки й підприємництва в ЗСО, ЗПТО або навіть ЗВО не є корисними в реальному професійному житті. Тобто, глобальне завдання підготовки фахівця, який спокійно сприймає та долає виклики ринку праці, не реалізовується. Аби запобігти цьому, важливо залучати до освітнього процесу практиків зі сфери бізнесу, майбутніх роботодавців школярів і студентів.

У практиці підприємницької освіти ЗСО й ЗПТО Швеції, Норвегії й Данії розвиток компетенцій і навиків підприємництва не зводиться до відкриття власної справи чи економічного фаху в майбутньому. Підприємництво асоціюється зі здатністю до творчої та інноваційної діяльності в цілому, гнучким і креативним мисленням, умінням долати проблеми й забезпечувати власну незалежність, водночас співпрацюючи з іншими людьми.

В Україні, на жаль, таке розуміння і сприйняття підприємницької діяльності поки що швидше виняток із правила, ніж навпаки. Отже, необхідна розробка основних і факультативних курсів з економіки й підприємництва для ЗСО й ЗПТО, які базуватимуться на розвитку інноваційного і творчого мислення молоді, навичок самореалізації і співпраці тощо.

Великого значення для реалізації підприємницьких проєктів школярів і студентства у закладах середньої та професійно-технічної освіти набуває організаційна й фінансова підтримка. Україні поки що бракує національних некомерційних організацій на кшталт норвезької *Ungt Entreprenørskap (UE)*, під егідою якої започатковуються й успішно реалізуються цілі молодіжні бізнеси. І передумови для їхнього заснування на сьогодні вже є.

Важливе створення поетапних систем розвитку багаторічного учнівського проєкту та його переростання в бізнес, за аналогією до «Едісону» данської *Fonden for Entreprenørskab*. Варто наголосити, що в першу чергу підтримуються бізнес-проєкти молодих винахідників. Таке бачення, з нашої точки зору, є важливим і для України, щоб запобігти відтоку молодих талантів до країн Заходу лише через кращі умови для їхньої реалізації.

Корисною була б творча адаптація досвіду підготовки до відкриття власної підприємницької справи студентів ЗПТО, реалізованої в Норвегії муніципалітетами, а в Данії — консолідацією зусиль Міністерства торгівлі та промисловості, Соціального фонду й Фонду регіонального розвитку ЄС.

На сьогодні українській професійно-технічній освіті бракує спеціалізованих курсів із підприємництва, розроблених для студентів ЗПТО. Такий курс має включати ознайомлення з нормативно-правовою базою для відкриття власної справи, основи аналітики ринку, складання бізнес-плану, планування виробничого процесу, підбір персоналу, просування власного бренду і продукції на регіональному та всеукраїнському рівнях тощо.

Освітня практика Швеції, Норвегії й Данії дала можливість збагнути, що підприємницькі навички необхідні кожній людині, яка прагне реалізувати себе на ринку праці. І мета виховання завдяки підприємництву у школі, гімназії, ліцеї, ЗПТО особистісно зрілого й готового до викликів часу майбутнього фахівця цілком реалістична. Важливо лише досягти змістовності й системності у впровадженні практичного підприємництва в освітню практику сучасних ЗСО й ЗПТО України.

Література

1. Lindster Norberg E.-L. Hur ska du bli när du blir stor?: en studie i svensk gymnasieskola när entreprenörskap i skolan är i fokus / E.-L. Lindster Norberg [Електронний ресурс]. — Umeå: Umeå Universitet, 2016. — 98 p. — Режим доступу: <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1046939/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

2. Olofsson A. Entreprenörskapsutbildning i skola och samhälle — Formering av en ny pedagogisk identitet? [Електронний ресурс]. / A. Olofsson. — Härnösand: Mittuniversitetet, Institutionen för utbildningsvetenskap, 2009. — 164 p. — Режим доступу: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:224057/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

3. Berglund K. Jakten på Entreprenörer — om öppningar och lösningar i entreprenörskapsdiskursen [Електронний ресурс]. / K. Berglund. — Västerås: Mälardalen University, Doktorsavhandling, No 39, 2007. — 365 p. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/Karin-Berglund/publication/277857193_Jakten_pa_Entreprenorer_Om_opppningar_och_lasningar_i_entreprenorskapsdiskursen/links/579f597e08ae5d5e1e17ed61/Jakten-pa-Entreprenorer-Om-oppningar-och-lasningar-i-entreprenorskapsdiskursen.pdf (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

4. Svedberg G. Entreprenörskapets avtryck i klassrummets praxis. Om villkor och lärande i gymnasieskolans entreprenörskapsprojekt: monograph [Електронний ресурс]. / G. Svedberg. — Doktorsavhandlingar inom den

Nationella Forskarskolan i Pedagogiskt Arbete, nr 8., Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete, nr 15. — Umeå: Umeå Universitet, 2007. — 219 p. — Режим доступу: <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:140242/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

5. Entreprenørskap i grunnskole og videregående oppløring. NTNU [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ntnu.no/ipl/entreprenorskar-i-grunnopplaringen> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

6. Starter gründerutdanning. Helgelendingen [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.helg.no/lokale-nyheter/starter-gr-nderutdanning/s/1-63-5600990> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

7. Skreddersyr gratis kurs til tusenvis av ungdomsbedrifter. Kristiania [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kristiania.no/aktuelt/2021/03/skreddersyr-gratiskurs-til-tusenvis-av-ungdomsbedrifter/> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

8. Vi søker årets entreprenørskapsskole i Oslo 2022. Hvilken videregående skole i Oslo fortjener å bli årets entreprenørskapsskole 2022? Ungt Entreprenørskap Oslo [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ue.no/oslo/nyheter/vi-soker-arets-entreprenorskapsskole-i-oslo-2022> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

9. Hvilken skole gjør det skarpest innen entreprenørskap? Viken fylkeskommune [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://viken.no/aktuelt/hvilken-skole-gjor-det-skarpest-innen-entreprenorskap.130697.aspx> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

10. Entreprenørskap i utdanningen — fra grunnskole til høyere utdanning 2009–2014: handlingsplan [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/vedlegg/rega/rapporter/entreprenorskap_i_uttanningen.pdf?id=2292351 (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

11. Velkommen til Projekt Edison. Projekt Edison. Fonden for Entreprenørskab. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://edison.ffe-ye.dk/om-projekt-edison> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

12. Tre deltagelsesmuligheder. Next Level. Fonden for Entreprenørskab [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nextlevel.ffe-ye.dk/om-next-level/tre-deltagelsesmuligheder> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

13. Undervisning i iværksætter. Nyt projekt vil styrke iværksætterkompetencer på erhvervsskolerne. Fonden for Entreprenørskab [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ffe-ye.dk/videnscenter-skjult/undervisning-i-ivaerksaetteri> (дата звернення 31.03.2023). — Назва з екрана.

References

1. Lindster Norberg E.-L. How will you be when you grow up?: a study in Swedish high school when entrepreneurship in school is in focus / E.-L. Lindster Norberg. — Umeå: Umeå University, 2016. — 98 p. [In Sweden].

2. Olofsson A. Entrepreneurship education in school and society — Formation of a new pedagogical identity? / A. Olofsson. — Härnösand: Mittuniversitetet, Department of Educational Sciences, 2009. — 164 p. [In Sweden].

3. Berglund K. The hunt for Entrepreneurs — about openings and closures in the entrepreneurship discourse / K. Berglund. — Västerås: Mälardalen University, Doctoral Thesis, No 39, 2007. — 365 p. [In Sweden].

4. Svedberg G. The imprint of entrepreneurship in classroom practice. On conditions and learning in the high school's entrepreneurship project: monograph / G. Svedberg. — Doctoral theses within the National Research School in Pedagogical Work, no. 8., Doctoral theses in Pedagogical Work, no. 15. — Umeå: Umeå University, 2007. — 219 p. [In Sweden].

5. Entrepreneurship and upper secondary education. NTNU [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.ntnu.no/ipl/prespensorkap-i-grunnopplaringen> (access date 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

6. Starts entrepreneurial education. The weekend [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.helg.no/lokale-nyheter/starter-gr-nderutdanning/s/1-63-5600990> (date of application 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

7. Tailor free courses to thousands of youth businesses. Christiania [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.kristinia.no/aktuelt/2021/03/skreddersyr-gratiskurs-til-tusenvis-av-ungdomsbedrifter/> (access date 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

8. We are applying for the entrepreneurship school of the year in Oslo 2022. Which upper secondary school in Oslo deserves to be the entrepreneurship school of the year 2022? Young Entrepreneurship Oslo [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.ue.no/oslo/nyheter/vi-soker-arets-aspensorkapsskole-i-oslo-2022> (access date 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

9. Which school does the sharpest in entrepreneurship? Viken county municipality [Electronic resource]. — Mode of access: <https://viken.no/aktuelt/hvilken-skole-gjor-det-skarpest-innen-aspensorkap.130697.aspx> (access date 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

10. Entrepreneurship in education — from primary school to higher education 2009–2014: action plan [Electronic resource]. — Access mode: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/velegg/rega/rapporter/respensorkap_i_utdanningen.pdf?id=2292351 (access date 31.03.2023). — Name from the screen. [In Norwegian].

11. Welcome to Project Edison. Project Edison. The Foundation for Entrepreneurship [Electronic resource]. — Access mode: <https://edison.ffe-ye.dk/om-projekt-edison> (access date 03/31/2023). — Name from the screen. [In Danish].

12. Three participation options. Next Level. The Foundation for Entrepreneurship [Electronic resource]. — Mode of access: <https://nextlevel.ffe-ye.dk/om-next-level/tre-deltagelsesm%oegheide> (date of application 31.03.2023). — Title from the screen. [In Danish].

13. Teaching entrepreneurship. New project will strengthen entrepreneurial skills at vocational schools. The Foundation for Entrepreneurship [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.ffe-ye.dk/videnscenter-skjult/undervisning-i-ivaerksaetteri> (access date 31.03.2023). — Title from the screen. [In Danish].

Стаття надійшла до редакції 01.04.2023

УДК 338.23

JEL Classification L65, I18, O33, F23

DOI 10.33111/EE.2023.50.KurnosenkoS_BeleiL

S. Kurnosenko

applicant for the programme

«MBA (English)»

Anatoliy Poruchnyk

Educational and

Research Institute

of Business Education

Vadym Hetman Kyiv National

Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9566-0162>

L. Belei

applicant for the programme

«MBA in healthcare»

Anatoliy Poruchnyk Educational

and Research Institute

of Business Education

Vadym Hetman Kyiv National

Economic University

C. O. Kurnosenko

здобувач ОПП «МБА (англомова)»

Навчально-наукового інституту

бізнес-освіти

ім. Анатолія Поручника

Київський національний

економічний університет

імені Вадима Гетьмана

Л. М. Белей

здобувачка ОПП «МБА у галузі

охорони здоров'я»

Навчально-наукового інституту

бізнес-освіти

ім. Анатолія Поручника

Київський національний

економічний університет

імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9173-2788>

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті представлено результати аналізу тенденцій розвитку фармацевтичного ринку світу та України. Визначено місце фармацевтичної індустрії у економіці світу та країн. Зроблено оцінювання фарма-індустрії з в контексті розвитку вітчизняної переробної промисловості. Проаналізовано динаміку фармацевтичного ринку України протягом 2011–2021 рр., зроблено порівняння інвестиційної активності фармацевтичних підприємств порівняно з іншими промисловими компаніями. Представлено результати по-